

Kontrollkäik Tapa Erikooli

KOKKUVÕTE

(1) 8.11.2013 viisid õiguskantsleri nõunikud sellest ette teatades läbi kontrollkäigu Tapa Erikooli. Varasemalt on õiguskantsler Tapa Erikooli kontrollinud mitmel korral, viimati 2009. aastal.¹

Tapa Erikool on Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatav põhikool kasvatus eritingimusi vajavatele õpilastele (edaspidi ka *erikool*). Kooli suunatakse õpilased kas lapse elukohajärgse alaealiste komisjoni taotlusel kohtumääruse alusel või kohtuotsusega. Kohus võib õpilase Tapa Erikooli suunata kogu õppeaasta jooksul kooliaasta lõpuni kuni kaheks aastaks. Kooli võetakse vastu 10-17-aastaseid poisse. Kooli õppekeelteks on eesti ja vene keel. Kontrollkäigu ajal oli Tapa Erikooli õpilaste nimekirjas 31 õpilast, nendest 2 olid vahi all ja 7 õpilast olid omavoliliselt koolist lahkunud.

(2) Õiguskantsler kontrollis, täites ühtlasi piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokoll artiklis 3 sätestatud riigi ennetusasutuse funktsiooni, kas Tapa Erikoolis on kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste põhiõigused ja -vabadused tagatud. Samuti kontrollis õiguskantsler, mida on Tapa Erikoolis ette võetud, et ennetada võimalikke väärkohtlemise juhtumeid.

(3) Õiguskantsleri nõunikud tutvusid kontrollkäigu raames laste õppimis- ja elamistingimustega ning vestlesid kooli juhtkonnaga: direktori, õppealajuhataja, järelevalvejuhi ja sotsiaalpedagoogiga. Individuaalsed vestlused viidi läbi järgmiste kooli töötajatega: eripedagoogi, psühholoogi, medõe, järelevalvetöötaja ja kasvatajaga. Samuti vestlesid õiguskantsleri nõunikud usalduslikult kolme õpilasega. Õpilased olid eelnevalt õiguskantsleri nõunike poolt välja valitud. Valiku tegemisel oli eesmärgiks, et intervjueeritavate hulgas oleks lapsi erinevas vanuses, erineva suhtluskeele ja sotsiaalse taustaga. Samuti arvestati valiku tegemisel õpilaste koolis viibimise aega, omavolilisi lahkumisi koolist ja erinevate mõjutusmeetmete kasutamist nende suhtes.

(4) Kontrollimisel selgus, et mitmeid õiguskantsleri eelnevate kontrollkäikude järel tehtud soovitusi ja ettepanekuid ei ole siiani täidetud, mistõttu ei olnud olukord Tapa Erikoolis võrreldes 2009. aastaga paranenud, pigem vastupidi - kontrollkäigu ajal valitses koolis pingeline õhkkond ning nii õpilased kui ka mõned koolitöötajad ei tundnud ennast koolis turvaliselt.

Kontrollkäigul tekkis sügav kahtlus, kas Tapa Erikool suudab praegusel hetkel täita talle alaealise mõjutusvahendite seadusega (AMVS) pandud ülesannet teostada kooli suunatud laste üle pidevat kasvatuslikku järelevalvet ja osutada kaasabi alaealise õiguserikkuja resotsialiseerumisele ning alaealise järgnevate võimalike õiguserikkumiste ennetamisele.

Järgnevalt on põhjalikumalt kirjeldatud kontrollkäigul tuvastatud puuduseid.

(4.1) Turvalisus

a) vägivallajuhtumid

---

¹ Vt Õiguskantsleri tegevuse 2009. aasta ülevaade, lk 86 - 88. Elektrooniliselt kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/õiguskantsleri_2009._aasta_tegevuse_ulevaade_0.pdf.

Kontrollimisel selgus, et koolis on sagedased konfliktid ja vägivallajuhtumid õpilaste vahel. Ette on tulnud nii verbaalseid kui füüsilisi rünnakuid ka koolitöötajate suhtes. Samuti tuleb tihti ette kooli inventari lõhkumist õpilaste poolt.

Koolitöötajad kirjeldasid juhtu, kus õpilane oli sunnitud kiusamisprobleemide tõttu vahetama kasvatusrühma. Samuti kirjeldasid töötajad juhtu, kus üks õpilane paigutati tema enda soovil isolaatorisse, et kaitsta teda teiste õpilaste rünnakute eest. Lisaks on ette tulnud vargusi ning keelatud ainete ja esemete toomist kooli territooriumile. Mitmed töötajad ei tundnud ka ise ennast koolis turvaliselt.

Vestlustest õpilastega selgus, et koolitöötajaid ei teavitata sugugi mitte kõigist kiusamise- ja vägivallajuhtumitest. Pigem domineerib õpilaste hulgas suhtumine, et koolitöötajatele probleemidest rääkimine on häbiasi. Õpilased andsid mõista, et koolitöötajaid pigem ei usaldata. Seega võib eeldada, et vägivald koolis ei piirdu koolitöötajatele teada olevate juhtumitega, vaid on laiemalt levinud. Ka koolitöötajad mõnsid, et õpilastelt ei saa alati informatsiooni toimunud vägivallajuhtumite kohta.

Vägivallaprobleemidele Tapa Erikoolis on kontrollkäigu järgselt õiguskantsleri tähelepanu juhtinud ka ühe Tapa Erikoolis viibiva õpilase vanemad ja kahe koolis viibiva õpilase elukohajärgne kohalik omavalitsus.

Põhiseaduse (edaspidi PS) § 20 lg 1 sätestab igäühe õiguse vabadusele ja isikupuutumatusel. Sama paragrahvi lõikes 2 on loetletud juhud, millal põhiseadus lubab isiku vabaduspõhiõigust piirata. PS § 20 lg 2 p 4 lubab vabaduse võtta alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmiseks.

Ehkki erikoolis viibivate alaealiste vabadust on piiratud, tuleb riigil neilegi alaealistele tagada põhiõigused. Muude põhiõiguste hulgas tuleb tagada PS §-s 16 sätestatud põhiõigus elule² ja PS § 28 lõikes 1 sätestatud igäühe õigus tervise kaitsele, mis on teiste põhiõiguste kasutamiseks vältimatult vajalikud. Samuti tuleb riigil tagada kaitse piinamise, julma või väärrikust alandava kohtlemise eest (PS § 18 lg 1).³ Seega peab riik isiku vabaduspõhiõiguse piiramisel tagama isikule inimväärsed ja tema vajadustele vastavad kinnipidamistingimused. Kõrgendatud hoolsuskohustus on riigil sellise haavatava kontingendi nagu alaealised puhul.

Lapse õigus turvalisusele on sätestatud ÜRO lapse õiguste konventsiooni (LÕK) artiklites 19 ja 34 ning Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse (LaKS) §-s 33. Kooli kohustus tagada koolis viibivate laste turvalisus ja tervise kaitse on sätestatud põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (PGS) §-s 44 ning § 39 lõikes 2. Seega vastutab Tapa Erikool selle eest, et koolis oleks tagatud iga õpilase turvalisus ja õigused, sh põhiõigused elule ja tervise kaitsele ning inimväärikus. Haridus- ja Teadusministeeriumi kui kooli pidaja kohustus tagada turvalisus ning tervisekaitse ja õppekava nõuetele vastava õppekeskkonna olemasolu ning võimalused õpilase arengu toetamiseks, on sätestatud PGS § 7 lõikes 1.

Turvalisuse tagamiseks erikoolis on muu hulgas vajalik ööpäevaringne pidev kontroll ja ülevaade iga koolis viibiva õpilase liikumise, asukoha ja tegevuste üle ning jälgida, et õpilased ei seaks ohtu ennast ega teisi. Pideva kasvatusliku järelevalve tagamisel tuleb silmas pidada, et õpilaste suhtes rakendatavad meetmed lähtuksid õpilaste vajadustest, sh iga õpilase individuaalsetest vajadustest, ja resotsialiseerimise eesmärgist, unustamata sealjuures proportsionaalsuse põhimõtet.

² Vt Euroopa Inimõiguste Kohtu 09.10.2012 otsus asjas nr 1413/07 Coselav vs Türgi, p 53.

³ Vt Euroopa Inimõiguste Kohtu 26.10.2000 otsus asjas nr 30210/96 Kudla vs Poola, p 94.

Lisaks on oluline, et kõigil erikoolis lastega töötavatel inimestel (kasvatajad, järelevalvetöötajad, õpetajad ja teised spetsialistid) on tõsiste käitumishäiretega lastega töötamiseks vajalikud teadmised ja oskused.

Nagu öeldud, tuleb põhiseaduse järgi tagada lastele, kellelt on riik võtnud vabaduse, mh põhiõigus elule ja tervisele ning inimväärikuse kaitse. Viimane tähendab, et riik ei või ise ega või lasta teistel isikutel, sh teistel õpilastel, rikkuda erikoolis viibiva lapse põhiõigusi.⁴

Kontrollimisel ilmnenu olukord annab tunnistust üldisest turvatunde puudumisest koolis ning tõsistest probleemidest järelevalve- ja kasvatustöö korralduses. Õiguskantsleri hinnangul ei suutnud Tapa Erikool kontrollimise ajal täita talle põhiseaduse ja seadusega pandud ülesannet tagada koolis viibivate kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste turvalisus ja tervise kaitse.

b) psüühikahäiretega õpilased erikoolis

Kasvatustöö korraldust ja turvalisuse tagamist erikoolides raskendab nii kooli töötajate kui asjatundjate hinnangul muuhulgas asjaolu, et endiselt elavad ja õpivad erikoolides koos väga erinevas vanuses, erinevate vajaduste ning elukogemusega lapsed ja noored.

Kontrollimisel selgus, et paljudel Tapa Erikoolis õppivate lastel on diagnoositud erinevad psüühikahäired. Kooli töötajate sõnul on koolis õpilasi, kes on psüühiliselt väga ebastabiilsed ja vajaksid individuaalset tegelemist ja psühhiaatrilist abi, mitte pidevalt teiste ebastabiilsete lastega koosolemist. Kool on olemasolevate võimaluste piires püüdnud rühmade komplekteerimisel õpilaste erivajadustega arvestada, kuid rahuldavaid tulemusi ei ole see andnud, kuna õpilaste elukorralduses, päevakavades ja tugiteenustes märgatavaid erisusi ei ole.

Lastepsühhiaatrid on aastaid väljendanud sügavat muret Tapa Erikoolis õppivate raskete psüühikahäiretega õpilaste pärast, sest psühhiaatrite hinnangul ei ole erikool tänasel kujul väheste kognitiivsete võimete ja ettearvamatu käitumisega laste jaoks sobiv koht. Psühhiaatrite hinnangul vajaksid raskete psüühikahäiretega õpilased hoopis teistsugust kasvukeskkonda. Ka erikoolide juhid on mõõnnud, et käesoleval hetkel ei suuda erikool pakkuda psüühikahäiretega õpilaste vajadustele vastavat keskkonda.

Psüühikahäiretega õpilaste viibimine erikoolis ei ole uus probleem. Õiguskantsler on nimetatud probleemile korduvalt nii haridus- ja teadusministri kui ka sotsiaalministri tähelepanu juhtinud.

LÕK artikkel 3 lg 1 sätestab, et igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes sotsiaalhoolekandeametuste, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt tuleb esikohale seada lapse huvid. Konventsiooni osalisriigid peavad kooskõlas LÕK artikliga 4 kasutusele võtma kõik vastavad seadusandlikud, administratiivsed ja teised abinõud, tagamaks konventsioonis tunnustatud õiguste täitmist.

Vastavalt LÕK artikkel 28 lõikele 1 tunnustavad osalisriigid lapse õigust arengule ning seoses sellega rakendavad meetmeid, mis tagavad korrapärase koolikohustuse täitmise ja väljalangevuse vähenemise. LÕK artikkel 40 lg 4 sätestab, et õigusrikkumise toime pannud laste suhtes kohaldatavad erinevad abinõud peavad tagama lastele sellise kohtlemise, mis garanteerib neile heaolu ja on vastavuses nii nende olukorraga kui ka nende poolt toime pandud õigusrikkumisega.

⁴ Vt Euroopa Inimõiguste Kohtu 10.02.2011 otsus asjas nr 44973/04 *Premininy vs Venemaa*, p 72 ja 73.

Erinevate vajadustega õpilaste sama režiimi järgi õppimine ja elamine ei ole vastavuses nende laste olukorraga ega ka nende poolt toime pandud õigusrikkumiste raskusega. Erikoolidesse suunatud psüühikahäiretega lastele vajaliku rehabilitatsioonikeskkonna võimaldamata jätmine ei ole kooskõlas ka LÕK artikkel 23 lõikega 3, mille kohaselt tuleb puudega lapsele abi andes kindlustada lapsele juurdepääs haridusele, väljaõppele, tervise kaitsele, rehabilitatsiooniteenustele, tööalasele ettevalmistusele ja puhkamisvõimalustele niisugusel viisil, et laps saaks võimalikult täielikult osa võtta ühiskondlikust elust ja abi aitaks kaasa tema individuaalsele arengule, kaasa arvatud tema kultuurilisele ja vaimsele arengule.

Õiguskantsler on korduvalt soovitanud haridus- ja teadusministril koostöös sotsiaalministriga analüüsida, milliseid teenuseid ja millist kasvukeskkonda erikooli suunatud õpilased oma erivajadusest tulenevalt vajaksid ning analüüsi tulemustele tuginedes töötada välja regulatsioon, mis võimaldaks individuaalset lähenemist õpilastele ja nende erivajadustega arvestamist, samuti erinevate režiimide sisseseadmist erikoolides.

Eeltoodust lähtudes teeb õiguskantsler Tapa Erikooli juhtkonnale ja haridus- ja teadusministrile ettepaneku astuda viivitamatult samme õpilaste ja koolitöötajate turvalisuse tagamiseks koolis.

Samuti soovitab õiguskantsler haridus- ja teadusministril koostöös sotsiaalministriga välja töötada regulatsioon, mis võimaldaks individuaalset lähenemist kasvatuseritingimusi vajavate laste kooli suunatud õpilastele ja nende erivajadustega arvestamist, samuti erinevate režiimide sisseseadmist erikoolides.

(4.2) Laste vajadustele mittevastavad eluruumid ja vaba aja veetmise korraldus

Kontrollimisel selgus, et elutingimused ja elukorraldus Tapa Erikoolis ei vasta selles asutuses viibivate laste vajadustele.

a) eluruumide sisustus

Tapa Erikooli kodukorra järgi peaks õpilaskodu olema koht, kus tagatakse õpilasele tema individuaalsetele vajadustele ja huvidele vastavad õppimis-, elamis- ja kasvatustingimused. Õiguskantsleri nõunikud kontrollimisel individuaalset lähenemist elutingimuste osas ei täheldanud.

Õpilaste magamistubade sisustus oli väga napp, mõnes toas oli ainsaks mööbliesemeks voodi, mõnes toas oli lisaks voodile ka öökapp. Tubades, kus öökappi ei olnud, hoidsid õpilased oma isiklikke asju aknalaual. Paljudes tubades puudusid akende ees kardinaid, samuti ei olnud mitmetel tubadel uksi. Uksi ei olnud ka ühe rühma tualetikabiinidel. Ka rühmaruumide sisustus oli napp ja halvas seisukorras. Näiteks ühes rühmaruumis ei jätkunud toole kõikide õpilaste jaoks, kusjuures ka olemasolevatest toolidest olid mõned katkised ja kasutuskõlbmatud.

Kooli juhtkond põhjendas olukorda sellega, et õpilased on kogu mööbli ise ära lõhkunud, mistõttu ei olegi mõtet näiteks kardinaid akende ette riputada või magamistubadele uksi ette panna. Ka rühmaruumi mööbli olevat õpilased ise ära lõhkunud ja veel ei olevat jõutud toole ära parandada.

Kooli juhtkonna selgitused ja pahameel lõhutud mööbli üle on mõistetavad, kuid see ei saa olla õigustuseks piisava ja rahuldavas seisukorras oleva sisustuse puudumisele õpilaste eluruumides. Kui sisustuse lõhkumised ei ole üksikjuhud, mida kasvatuse eritingimusi vajavate laste puhul ikka

võib ette tulla, vaid on nii sagedased ja valdavad kogu koolis, nagu juhtkond väidab, siis on see märk puudulikust kasvatustööst, puudulikest oskustest vägivallajuhtumite ennetamisel ja neile reageerimisel ning kontrolli puudumisest õpilaste käitumise üle. Need on tõsised probleemid, millele tuleb leida lahendus, kuid lahenduseks ei saa olla kogu sisustuse ja isiklike asjade eemaldamine õpilaste eluruumidest.

Ehkki õigusaktides ei ole hetkel sätestatud konkreetseid nõudeid õpilaskodu toa sisustusele, ei tähenda see, et õpilase võiks õpilaskodus ilma jätta elementaarsetest mööbliesemetest nagu öökapp, tool, laud jne. Kindlasti ei tohiks erikooli õpilase toa sisustus olla napim kui näiteks eraldusruumis, mille sisustusele on sotsiaalministri määrusega miinimumnõuded kehtestatud⁵. Analoogia korras võiks erikooli õpilaskodu puhul teatud mõõndustega eeskujuga võtta tervisekaitsealustest laste hoolekandeesutustele⁶ või asenduskoduteenusele⁷, kus on muuhulgas sätestatud konkreetsete nõuded ruumide sisustusele.

Ka Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) on märkinud, et eeskujulik alaealiste kinnipidamisasutus tagab kinnipeetavatele nõuetekohase olme. Peale piisava suuruse, hea valgustuse ja ventilatsiooni peaksid alaealiste magamis- ja eluruumid olema korralikult sisustatud ja hästi kujundatud ning jätma positiivse visuaalse mulje. Kui turvakaalutlused ei nõua vastupidist, võiks kinnipeetavate valduses olla mõistlikul hulgal isiklike asju.⁸

b) vaba aja veetmise võimalused õpilaskodus

Kontrollimisel selgus, et koolist ja huvitegevusest vaba aja veedavad õpilased ühises rühmaruumis. Magamistubadesse lubatakse õpilasi üksnes vahetult enne magamaminekut. Seega veedavad õpilased pärast koolipäeva ka suurema osa oma vabast ajast ühes ruumis teiste rühmakaaslastega. Mitmed õpilased märkisid, et omaette olemise võimalusi on väga vähe. Ka mitmed koolitöötajad mõnsid, et õpilastel võiks olla rohkem võimalusi üksi olla.

Lisaks oli rühmaruumides vähe õpilastele eakohaseks ajaveetmiseks sobivaid vahendeid, nt filme, raamatuid, lauamänge. Mitmed koolitöötajad tõid samuti välja, et mõtestatud vaba aja veetmise võimalusi võiks koolis enam olla, samuti rõhutati füüsilise aktiivsuse ja värskes õhus viibimise olulisust õpilaste pingete maandamisel. Nii mõnigi koolitöötaja tõi õpilaste agressiivse käitumise ühe põhjusena välja just eakohase ja mõtestatud vaba aja veetmise võimaluste puudumise ja üksi olemise võimaluste vähesuse. Ka õpilased soovisid rohkem liikumisvõimalusi ning võimalust viibida rohkem värskes õhus.

Kinnises asutuses viibivate alaealiste isikute puhul on sihipärastel tegevustel ja programmidel eriti oluline roll, kuna nendes osalemise kaudu paraneb alaealiste tervislik seisund ja enesehinnang ning arenevad võimed ja oskused, mida alaealine vajab, et kasvada täisväärtuslikuks ühiskonnaliikmeks.⁹ Ka CPT on märkinud, et sihipärase tegevuse puudumine kahjustab iga kinnipeetavat, kuid iseäranis kahjulik on see alaealistele, keda iseloomustab eriline vajadus

⁵ Vt sotsiaalministri 08.02.2002 määrus nr 33 "Eraldusruumi ja selle sisustuse tervisekaitse- ning ohutusnõuded". Elektrooniliselt kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13256047>.

⁶ Vt sotsiaalministri 09.01.2001 määrus nr 4 „Laste hoolekandeesutuse tervisekaitsealused”. Elektrooniliselt kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13360780>.

⁷ Vt sotsiaalministri 20.07.2007 määrus nr 59 „Tervisekaitsealused asenduskoduteenusele”. Elektrooniliselt kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/12855667>.

⁸ Vt. CPT standardid, lk 64 p 29. Elektrooniliselt kättesaadav: <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards.pdf>.

⁹ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty 14.12.1990, p 12. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r113.htm>.

füüsilise ja intellektuaalse tegevuse järele. Alaealistele, kellelt on võetud vabadus, tuleks koostada täiemahuline programm, mis hõlmaks üldharidust, sporti, kutsekoolitust, meelelahutust ja teisi otstarbekaid tegevusi. Füüsilisel tegevusel peaks selles programmis olema tähtis osa.¹⁰

Eeltoodust lähtudes soovib õiguskantsler Tapa Erikooli juhtkonnal koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumiga tagada õpilastele nende individuaalsetele vajadustele vastavad elamistingimused ning magamis- ja rühmaruumide korralik sisustus. Samuti soovib õiguskantsler haridus- ja teadusministril kaaluda õpilaskodu ruumide sisustusele miinimumnõuete kehtestamist.

Samuti soovib õiguskantsler Tapa Erikooli juhtkonnal leida senisest enam võimalusi õpilastele nii omaette olemiseks kui ka sihipäraseks tegevuseks, pöörates erilist tähelepanu füüsilisele tegevusele ja värskes õhus viibimise võimaluste suurendamisele.

(4.3) Õpilaste omavoliline lahkumine koolist

Kontrollimisel selgus, et koolis on endiselt probleemiks õpilaste omavolilised lahkumised koolist. Juba 2009. aastal toimunud kontrollkäigul selgus, et Tapa Erikoolis on probleemiks õpilaste omavoliline lahkumine kooli territooriumilt. Kontrollkäigu järgselt juhtis õiguskantsler sellele probleemile nii kooli juhtkonna kui haridus- ja teadusministri tähelepanu ning soovitas Tapa Erikooli direktoril leida ja kasutusele võtta täiendavad meetmed selleks, et välistada õpilaste omavolilist lahkumist kooli territooriumilt.

2009. aastal põhjendas kooli juhtkond omavoliliste lahkumiste suurt arvu sellega, et koolil puudusid materiaalsed võimalused kooli hoone ja territooriumi põgenemiskindlaks muutmiseks. Toona selgitas kooli direktor, et Haridus- ja Teadusministeerium on kinnitanud investeringute kava, mille kohaselt eraldatakse Tapa Erikoolile vajalikud vahendid ümberehituse teostamiseks, mis peaks valmima 2011. aastal. Kooli direktor oli toona arvamisel, et plaanitav uus arhitektuurne lahendus aitab omavoliliste lahkumiste arvu oluliselt vähendada.

Paraku ei olnud olukord 2013. aasta lõpuks paranenud. Tapa Erikooli hoone ja territoorium olid samas seisukorras¹¹, mis neli aastat tagasi, samuti olid koolist omavolilised lahkunumised endiselt suureks probleemiks. Kontrollimise ajal olid 31-st Tapa Erikooli nimekirjas olnud õpilasest omavoliliselt koolist lahkunud 7 õpilast ja lisaks neile oli 2 õpilast vahi alla võetud kahtlustatuna õigusrikkumiste toimepanemises. Kooli nimekirjas olnud õpilastest olid vähemalt korra koolist omavoliliselt lahkunud üle poole õpilastest (17 õpilast). Ka koolitöötajate kinnitusel tuleb koolist omavolilisi lahkumisi sageli ette.

Tapa Erikool on kinnine asutus, kust õpilastel ei ole lubatud omal äranägemisel lahkuda. Alaealise mõjutusvahendite seaduse (AMVS) § 6¹ lõike 7 kohaselt on pideva kasvatusliku järelevalve teostamiseks õpilasel keelatud lahkuda kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli territooriumilt, välja arvatud kooli põhimääruses sätestatud juhtudel. Nimetatud sättest tuleneb kasvatus eritingimusi vajavatele koolidele kohustus teostada kõigi koolis viibivate õpilaste üle pidevat kasvatuslikku järelevalvet ning võtta kasutusele vajalikud meetmed, et välistada õpilaste omavolilist lahkumist koolist. AMVS § 6¹ lõikes 7 sätestatud vabaduse piirangu eesmärgiks on tagada, et lapse kasvatus- ja mõjutamisprotsess saaks toimuda katkematu. Lapse kasvatus- ja mõjutamisprotsessi katkemine koolist omavolilise lahkumise tõttu ei tõstata üksnes küsimust

¹⁰ Vt allmärkus nr 2, lk 65 p 31.

¹¹ Kooli territooriumi piirav aed oli sellises seisukorras (aed oli mitmes kohas längu vajunud ja aias olid suured augud) et ei takistanud õpilaste omavolilist lahkumist kooli territooriumilt.

ühiskonna turvalisusest (sest omavoliliselt lahkuja võib toime panna õigusrikkumise), vaid avaldab tuntavat negatiivset mõju lapse resotsialiseerimise edukusele. Samuti ei täida koolist omavoliliselt lahkunud laps koolikohustust. Omavoliliste lahkumiste negatiivset mõju nii konkreetsele õpilasele kui teiste õpilaste moraalile mõõnsid ka kooli töötajad.

Eeltoodust nähtub, et Tapa Erikoolil on jätkuvalt probleeme AMVS § 6¹ lõikest 7 tuleneva kohustuse täitmisel. See raskendab omakorda kasvatusel eritingimusi vajavate laste kooli ühe olulisema eesmärgi – õpilase resotsialiseerimise saavutamist. Kokkuvõtvalt võib öelda, et Tapa Erikooli ruumide ja territooriumi seisukord on hetkel takistuseks koolile seatud eesmärkide täitmisel.

Ajakirjanduse andmetel¹² on käesolevaks ajaks välja kuulutatud riigihange Tapa Erikooli hoonete renoveerija leidmiseks ning haridus- ja teadusministri sõnul peaks laste vajadustele vastav tänapäevane elu- ja õppekeskkond valmima aasta pärast. Kuid ka kuni renoveerimistööde valmimiseni on koolil kohustus tagada õpilaste pidev kasvatuslik järelevalve. Seega tuleb leida ja kasutusele võtta vajalikud meetmed õpilaste omavoliliste koolist lahkumiste vähendamiseks nii pea kui võimalik. Kasutusele võetavad meetmed peavad olema proportsionaalsed saavutatava eesmärgi suhtes.

Eeltoodust lähtudes soovitab õiguskantsler Tapa Erikooli direktoril koostöös Haridus-ja Teadusministeeriumi spetsialistidega viivitamata leida ja kasutusele võtta täiendavad meetmed selleks, et välistada õpilaste omavolilist lahkumist kooli territooriumilt.

Lisaks soovitab õiguskantsler haridus- ja teadusministril teha kõik endast olenev, et laste vajadustele vastav tänapäevane elu- ja õppekeskkond valmiks hiljemalt 2015. aastal.

(4.4) Turvakontroll seadusliku aluseta

Kontrollimisel selgus, et Tapa Erikooli järelevalvetöötajad teostavad kõigi kooli saabunud õpilaste suhtes turvakontrolli. Õpilasi ja nende riietust kontrollitakse nii vaatlemise kui ka kompimise teel. Turvakontrolli teostatakse rutiinselt kõigi kodukülastuselt ja lühiajaliselt väljasõidult kooli naasnud õpilaste suhtes ning mõnikord ka õpilaste liikumisel kooli siseselt. Kooli järelevalvejuht põhjendas õpilaste suhtes turvakontrolli läbiviimist vajadusega kindlustada, et õpilase valduses ei oleks keelatud esemeid või aineid.

Õiguskantsler mõistab praktilist vajadust põhjendatud kahtluse korral turvakontrolli teostamiseks kooli saabuvate õpilaste suhtes, kuid ei saa aktsepteerida isikute põhiõiguste piiramist seadusliku aluseta. PS § 20 lõikes 1 on sätestatud igaühe õigus vabadusele ja isikupuutumatussele (põhiõigus isikuvabadusele). Isikuvabadus on väga kaalukas põhiõigus, sätestades igaühe füüsilise vabaduse kaitse meelevaldse ehk omavolilise sekkumise eest.¹³ Riigikohus on leidnud, et vabadus on üks olulisemaid põhiõigusi.¹⁴ Seetõttu on isikuvabaduse piiramisele seatud põhiseadusega väga konkreetsed raamid. Isikuvabadust saab PS § 20 lõike 2 kohaselt piirata üksnes seadusega sätestatud juhtudel ja korras. Isikupuutumatus on füüsilise vabaduse kaitse erijuht. Füüsilise vabaduse laia ulatuse tõttu on isikupuutumatus hõlmatud füüsilise vabadusega. Seega on ka isikupuutumatus piiramiseks vajalik seaduslik alus. Riigikohus on märkinud, et isiku

¹² Vt. nt. <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/aviksoo-tapa-ja-kaagvere-koolid-koonduvad-uhitse-juhtimise-alla.d?id=67750949>.

¹³ Ph.D Rait Maruste. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Teine täiendatud väljaanne. Kommentaarid §-le 20. kumm 1.

¹⁴ RKHKo 09.06.2006. nr 3-3-1-20-06, p 15.

kohustamine ette näitama tema taskuis olevaid esemeid riivab PS §-s 20 sätestatud õigust isikupuutumatusesse ja seda võib teha üksnes seaduses sätestatud juhtudel ja korras.¹⁵ Eelnevast nähtub, et õpilase ja tema riietuse kontrollimiseks vaatlemise ja kompimise teel peab PS § 20 lõikest 2 tulenevalt olema seaduslik alus.

Alaealise mõjutusvahendite seadusega ei ole erikooli järelevalvetöötajatele antud volitust õpilaste suhtes turvakontrolli teostamiseks. AMVS § 6¹ lg 1 alusel kehtestatud Vabariigi Valitsuse 09.10.2001 määrusega nr 315 on kehtestatud esemete ja ainete loetelu, mis ei või olla kasvatuses eritingimusi vajavate õpilaste kooli õpilase valduses. AMVS § 6¹ lg 3 järgi on kasvatuses eritingimusi vajavate õpilaste kooli direktoril või tema volitatud isikul õigus õpilase juuresolekul võtta temalt ära keelatud esemed ja ained. AMVS § 6¹ lg 2 järgi on kasvatuses eritingimusi vajavate õpilaste kooli direktoril või tema volitatud isikul õigus õpilase juuresolekul avada õpilasele saadetud posti- või muid saadetisi. Eeltoodud sätetest ei saa aga tuletada õigust õpilase ja tema riietuse kontrollimiseks kompimise teel.

Volitust kasvatuses eritingimusi vajavate laste suhtes turvakontrolli läbiviimiseks ei tulene ka muudest seadustest. Politsei- ja piirivalve seaduse (PPS) § 7²³ lõikes 1 on küll sätestatud politsei õigus teostada isikute suhtes turvakontrolli, kuid erikoolide järelevalvetöötajatele politsei- ja piirivalve seaduses sätestatud volitus ei laiene. Samuti ei laiene erikoolide järelevalvetöötajatele turvaseaduse (TurvaS) § 32 lg 1 punkt 4, mis annab üksnes turvatöötajale õiguse isiku kinnipidamisel teostada isiku ja temaga kaasas olevate esemete turvakontrolli kindlustamiseks, et kinnipeetu valduses ei ole esemeid ega aineid, millega ta võib ohustada ennast või teisi. Esiteks, turvakontrolli teostamise eeldus on, et esineks turvaseaduses sätestatud õiguslik alus isiku kinnipidamiseks¹⁶, sest vaid kinnipidamisel võib turvakontrolli teostada, ning üldjuhul erikoolis see puudub. Teiseks, turvatöötajaks turvaseaduse tähenduses on TurvaS § 21 lg 1 järgi füüsilisest isikust ettevõtja, kes osutab turvateenust või turvaettevõtja töötaja. Tapa Erikooli järelevalvetöötajad ei ole turvatöötajad turvaseaduse tähenduses. Samuti ei saa Tapa Erikooli töötajaid lugeda sisevalve töötajateks turvaseaduse tähenduses, kuna TurvaS § 18 sätestab selgesõnaliselt, et sisevalve turvaseaduse tähenduses on ettevõtja, riigiasutuse või kohaliku omavalitsuse asutuse üksus, kes valvab ettevõtja, riigiasutuse või kohaliku omavalitsuse asutuse omandis või valduses olevat vara. Asutuses korra tagamist ja õpilaste üle järelevalve teostamist ei saa tõlgendada asutuse omandis või valduses oleva vara kaitsmisena.

Eeltoodust nähtub, et hetkel kehtivatest õigusaktidest ei tulene erikooli töötajatele õigust erikoolis viibivate õpilaste ja nende riietuse kontrollimiseks kompimise teel (turvakontrolli teostamiseks). Põhjendatud kahtluse korral, et õpilase valduses võib olla keelatud esemeid või aineid, on koolil õigus abi saamiseks pöörduda politsei poole.

Kirjeldatud probleem kerkis esile juba 2010. aastal kontrollkäigul Kaagvere Erikooli, pärast mida tegi õiguskantsler haridus- ja teadusministrile soovitusel analüüsida, kas oleks vajalik alaealise mõjutusvahendite seaduse muutmine selliselt, et erikoolide teatud töötajatele antaks teatud tingimustel õpilaste suhtes turvakontrolli läbiviimise õigus. Käesolevaks ajaks ei ole seadust turvakontrolli osas täiendatud, samuti ei sisaldunud turvakontrolli puudutavat sätet kooskõlastamisele saadetud alaealise õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduse eelnõus.

¹⁵ RKKKo 19.05.2005, nr 3-1-1-43-05, p 7.

¹⁶ TurvaS § 32 lg 1 p 2 järgi võib isiku kinni pidada juhul, kui tegu on süüteos kahtlustatavaga. Punkt 3 alusel võib kinni pidada isiku, kes tungib või on tunginud valvatavale objektile, viibib seal asjakohase loa või muu seadusliku aluseta, ohustab valveobjekti, objektile viibivaid isikuid või takistab turvatöötajat tema ülesannete täitmisel (seejuures kinnipeetud isik tuleb viivitamata politseile üle anda).

Eeltoodust lähtudes teeb õiguskantsler Tapa Erikooli direktorile ettepaneku lõpetada õpilaste suhtes turvakontrolli teostamine ilma seadusliku aluseta.

Õiguskantsler soovib haridus- ja teadusministril analüüsida, kas erikoolide teatud töötajatele võiks anda teatud tingimustel õpilaste suhtes turvakontrolli läbiviimise õiguse. Samuti soovib õiguskantsler haridus- ja teadusministril anda erikoolidele selged juhtnöörid, kuidas kindlustada, et erikoolide õpilaste valduses ei oleks keelatud esemeid või aineid seni, kuni erikoolide töötajatel turvakontrolli läbiviimise õigus puudub.

4.5 Õiguse sõnumi saladusele ja eraelu puutumatusse rikkumine

Kontrollimisel selgus, et õpilaste võimalused oma lähedastega suhtlemiseks olid äärmiselt piiratud. Interneti teel oma lähedastega suhtlemise võimalus õpilastel puudus, kuna internetti võis kasutada üksnes õppetöökoolitöötaja järelevalve all. Telefoni teel oli õpilastel oma lähedastega võimalik suhelda kindlaks määratud kellaaegadel, üksnes juhul, kui vanem ise kooli helistas ja rääkida võis korraka maksimaalselt 7 minutit. Seejuures toimus ka suhtlus telefoni teel üksnes koolitöötaja järelevalve all. Sisuliselt oli ainsaks lähedastega privaatse suhtlemise võimaluseks suhtlemine kirja teel.

PS § 43 lause 1 kohaselt on igal õigustema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Lause 2 lisab, et erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seadusega sätestatud juhtudel ja korras. PS § 43 esemeline kaitseala kaitseb üksnes edastatava sõnumi saladust, kusjuures edastamine tähendab, et seda toimetab kolmas isik või see toimub kolmanda isiku infrastruktuuri kaudu. PS §-s 43 sätestatud sõnumisaladuse kaitse algab piltlikult hetkel, kui saatja annab kirja üle postiteenuse osutajale või laseb selle postkasti, ning lõpeb hetkel, kui see jõuab aadressaadi sfääri. PS § 43 kaitseala laieneb mitte ainult isikule saadetud sõnumitele, vaid ka tema poolt saadetud sõnumitele.

PS § 26 lause 1 kohaselt on igal õigustema perekonna- ja eraelu puutumatusse. Lause 2 lubab kõnealust õigust riivata seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. Eraelu puutumatusse kaitsealasse langeb eelkõige isiku füüsiline ja vaimne puutumatus, isiku identiteet, isikuandmed, seksuaalsus ning õigus oma kujutisele ja sõnale¹⁷. Laste isiklikud telefonivestlused või muu isiklikku laadi teavet sisaldav materjal langeb eraelu puutumatusse kaitsealasse ning kaitseala lubatud riivid peavad olema üksikasjalikult sätestatud seaduses, järgides põhiseaduses nimetatud eesmärke.¹⁸ Samuti hõlmab õigus perekonnaelu puutumatusse lapse õiguse säilitada oma perekondlikud suhted ning vanema ja lapse õiguse omavahelisele suhtlusele.¹⁹

Kinnises asutuses viibival perest eraldatud lapsel peab olema võimalus suhelda oma vanemate ja lähedastega. LÕK art 9 punkt 3 ja LaKS § 28 järgi on lapsel, kelle vabadust on piiratud, ja kes on seeläbi ajutiselt eraldatud oma vanematest, õigus säilitada isiklikud suhted ja kontakt mõlema vanemaga ja lähedaste sugulastega, välja arvatud juhul, kui see kahjustab last.

Ka Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) peab eriti tähtsaks kõigi kinnises asutuses viibivate alaealiste kontaktide säilitamist

¹⁷ U. Lõhmus. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Kommentaarid §-le 26. komm 8.

¹⁸ Vt ka RKPJKo 25.06.2009. nr 3-4-1-3-09, p 16 jj.

¹⁹ Vt allmärkus nr 17. Komm 13.6 – 13. 8.

välismaailmaga. Põhimõtteks peaks olema suhete arendamine välismaailmaga. Kontaktide edendamine võib olla väga kasulik alaealistele kinnipeetavatele, kellest paljudel on sotsiaalsete oskuste puudumisest või emotsionaalsest piiratused tingitud käitumisprobleeme. CPT peab oluliseks rõhutada, et alaealiste kontakte välismaailmaga ei tohiks kunagi distsiplinaarmeetmena piirata ega keelata.²⁰

AMVS § 6¹ lg 4 järgi ei ole kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli direktoril ning teistel töötajatel õigust kontrollida õpilase kirjavahetuse ja telefoni või muude üldkasutatavate sidekanalitega edastatavate sõnumite sisu.

Õiguskantsler ei saa aktsepteerida praegust helistamise korraldust koolis, kuna see rikub laste õigust eraelu puutumatusse ja sõnumi saladusele. Koolitöötaja viibimine helistavast lapsest kuuldekaugusel rikub otseselt AVMS § 6¹ lõikes 4 sätestatud nõuet, mille kohaselt kooli töötajatel ei ole õigust kontrollida õpilase telefoni teel edastatavate sõnumite sisu. Arvestades, et koolis on tõsisemid probleeme turvalisusega ja õpilased ei usalda koolitöötajaid, võib suhtlus lähedase inimesega olla lapse ainus võimalus oma probleemidest märku anda. Seetõttu tuleb laste helistamist edaspidi korraldada selliselt, et laps saaks oma vanemate ja lähedastega vestelda privaatsest ilma kaasõpilaste ja koolitöötajate juuresolekuta.

Samuti soovib õiguskantsler rõhutada, et ehkki kooli kodukord võimaldab õpilasel erandjuhtudel helistada lapsevanemale/hooldajale ka sotsiaalpedagoogi juurest ning pakub võimaluse saada lapsevanemale/hooldajale kirjutamiseks ümbrik kooli sotsiaalpedagoogilt, tuleks koolil senisest enam toetada laste suhteid ja suhtlemist oma lähedastega, kui see ei ole vastuolus lapse huvidega. Selleks on võimalik pakkuda lastele, kelle vanematel ei ole võimalik helistamise kulusid katta, võimalust suhelda oma vanematega mõistlikus mahus kooli kulul. Samuti on võimalik korraldada laste ja vanemate suhtlemist interneti teel.

Eeltoodust lähtudes teeb õiguskantsler Tapa Erikooli direktorile ettepaneku korraldada laste suhtlemist vanemate ja lähedastega edaspidi selliselt, et laste õigus sõnumi saladusele ja eraelu puutumatusse ei oleks rikutud.

Õiguskantsler soovib Tapa Erikooli direktoril koostöös kooli pidajaga leida vajalikud vahendid selleks, et ka need lapsed, kelle vanematel ei ole võimalik telefonikõnede eest tasuda, saaksid regulaarselt suhelda oma vanemate ja lähedastega.

(5) Kontrollkäigu tulemusel teeb õiguskantsler soovitusel ja ettepanekud Tapa Erikooli direktorile, ning haridus- ja teadusministrile. Ettepanekute ja soovitude täitmise osas teostab õiguskantsler järelkontrolli 6 kuu möödudes vastavate ettepanekute ja soovitude tegemisest.

²⁰ Vt Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee standardid lk 66, p 34. Elektrooniliselt kättesaadav: <http://www.cpt.coe.int/estonian.htm> .